

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На шляху розбудови в Україні демократичної та правової держави європейського зразка першочерговим є удосконалення правових й організаційних засад функціонування системи кримінального судочинства, яка ще не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо реального додержання засад верховенства права та змагальності сторін. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність з міжнародними стандартами, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження запровадженого в КПК України інституту присяжних (параграф 2 глави 30), що є однією з форм реалізації конституційного права громадян на безпосередню участь у здійсненні правосуддя. Вперше за часів існування вітчизняного кримінального процесу закріплено порядок провадження в суді присяжних, особливості формування та діяльності суду присяжних, механізм відбору присяжних та їх усунення від участі в судовому розгляді, гарантії їх незалежності та неупередженості при ухваленні рішень.

У законодавстві та практиці багатьох країн світу тривалий час успішно реалізуються дві основні моделі суду присяжних: англо-американська (класична) та європейська (континентальна), кожна з яких має специфіку обрання присяжних і здійснення ними повноважень в суді першої інстанції. Проте у вітчизняній науці кримінального процесу питання кримінальної процесуальної діяльності присяжних у судочинстві європейських країнах, США та державах пострадянського простору з оцінкою доцільності використання найбільш перспективних положень майже не розглядалися. Відсутня й достатня практика реалізації цього особливого порядку кримінального провадження (2013 р. вперше в Україні розпочалися слухання по справі іноземного громадянина, який обвинувачувався в умисному вбивстві та особисто виявив бажання, щоб його справа слухалася за участю присяжних; у жовтні цього ж року в м. Суми за участю суду присяжних вперше винесено виправдувальний вирок). На поступовому впровадженні й розширенні застосування суду присяжних, з огляду на зарубіжний досвід, висловились значна частина опитаних респондентів, зокрема 86,2 % громадян, 59,2 % адвокатів, 47,0 % прокурорів і 37,2 % суддів.

Пошук шляхів удосконалення порядку участі громадян у здійсненні правосуддя, зокрема через інститут присяжних, був предметом активних дискусій вчених різних історичних періодів та з усією гостротою постав перед сучасною наукою, зокрема у зв'язку з опрацюванням проєктів нового КПК України. Відповідні варіанти вирішення зазначених питань пропонували у своїх працях Ю. П. Аленін, Л. Б. Алексєєв, Т. В. Апаров, М. В. Баглай, В. П. Бахін, О. М. Бобрищев-Пушкін, С. В. Боботов, О. Д. Бойков, Н. С. Бондар, В. Д. Бринцев, Л. Є. Владимиров, М. М. Видра, С. І. Вікторський, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, С. М. Даровських, В. Ф. Дейтрих, С. І. Добровольська, В. М. Єрмолаєв, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, В. П. Кашепов, О. В. Колісник, А. Ф. Коні, М. М. Куцин, В. М. Лебедєв, М. О. Лозина-Лозинський, К. Є. Лисенкова, П. А. Лупинська, А. О. Ляш, С. А. Насонов, Т. С. Нешик, В. Т. Маляренко, І. Є. Марочкін, В. В. Мельник, М. М. Михеєнко, М. І. Муравйов, М. А. Погорецький,

В. О. Попелюшко, Н. В. Радутна, М. М. Розін, В. М. Савицький, В. С. Стефанюк, М. С. Строгович, В. М. Тарнавська, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, І. Я. Фойницький, Г. А. Філімонов, Н. М. Чепурнова, В. І. Шишкін, О. Г. Яновська, М. М. Ясинюк, Н. Г. Яценко та ін. Вагомий науковий вклад цих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження містять неоднозначні, а нерідко й протилежні оцінки стосовно закріпленої в КПК України моделі суду присяжних: від повного її несприйняття, заперечення позитивного значення цього інституту як засобу забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу до абсолютної впевненості в прогресивності цієї форми судочинства, її підвищеному правозахисному потенціалі.

Отже, особливого значення набуває створення оптимальних процесуальних механізмів діяльності суду присяжних у соціально-економічних і політико-правових умовах сьогодення, вивчення історичної спадщини у поєднанні з оцінкою зарубіжної практики, що має забезпечити використання накопиченого століттями юридичного досвіду та сприяти правильній побудові, ефективному функціонуванню інституту суду присяжних та уникненню помилок, які трапляються у правозастосовній практиці. Зазначені обставини й зумовили актуальність дослідження та вплинули на обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується, зокрема, з положеннями Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р., Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Планом заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011), Планом заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), Пріоритетними напрямами дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр. (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347) та планами науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2013–2015 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 грудня 2009 р. (протокол № 21) з уточненням назви 25 червня 2013 р. (протокол № 21) та зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (2009 р., № 1208).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є визначення шляхів розв'язання правових і правозастосовних проблем кримінального провадження в суді присяжних України на основі порівняльно-правового дослідження цього інституту в зарубіжних країнах та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети було визначено наступні задачі:

– сформулювати поняття та з'ясувати значення інституту провадження в суді присяжних, розкрити стан його наукової розробленості;

– встановити історико-правові передумови становлення інституту присяжних в Україні та інших державах;

– охарактеризувати процесуальний статус присяжного як учасника кримінального провадження, а також гарантії та відповідальність як засоби забезпечення законності та безперешкодного виконання присяжним своїх обов'язків за законодавством України;

– визначити особливості відбору присяжних після відкриття судового засідання за законодавством України;

– розкрити процесуальний порядок розгляду та вирішення кримінального провадження в суді присяжних України;

– оцінити доцільність використання досвіду провадження в суді присяжних за англо-американською моделлю;

– виокремити особливості європейської (континентальної) моделі суду присяжних;

– з'ясувати специфіку законодавчої регламентації суду присяжних засідателів у країнах пострадянського простору, зокрема в Російській Федерації.

Об'єкт дослідження – це суспільні відносини, пов'язані з реалізацією вітчизняного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства щодо провадження в суді присяжних.

Предмет дослідження – порівняльно-правове дослідження кримінального провадження в суді присяжних.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались загальнонаукові методи (*спостереження, опису, порівняння, класифікації*) для визначення категорій матеріального та процесуального права, що характеризують кримінальне провадження в суді присяжних (розділи 1–3), а також спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – для розкриття генезису інституту присяжних в Україні та інших країнах, а також еволюції поглядів учених на проблеми його реалізації (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – при дослідженні особливостей кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України та інших країн (підрозділи 1.1, 2.1, розділ 3); *догматичний* – з метою тлумачення кримінальних процесуальних категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *системно-структурний* – для характеристики елементів правового статусу присяжного (розділ 2); *моделювання* – для формулювання пропозицій до законодавства щодо удосконалення кримінального провадження в суді присяжних України (підрозділи 2.1, 3.3); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання)* – для з'ясування експертної думки адвокатів, прокурорів, суддів та позиції громадян щодо проблемних питань застосування суду присяжних в Україні (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, аналізу помилок правозастосовної діяльності (розділи 1–2).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення суду присяжних у кримінальному провадженні України та інших країн; зведені дані анкетування упродовж 2011–2014 років 793 респондентів, зокрема 120 адвокатів, 100 прокурорів, 86 суддів, 487 громадян з усіх областей України; державна та відомча статистична звітність різних періодів; слідча та судова практика; аналітичні дані МВС України,

Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України, а також результати безпосереднього ознайомлення автора з діяльністю суду присяжних у ФРН, Російській Федерації, Грузії та Польщі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні досліджень, у якому на основі порівняльного аналізу наукових концепцій і правових засад участі присяжних у кримінальному провадженні різних країн запропоновано напрями удосконалення законодавчої регламентації та практики реалізації цього інституту в Україні. Зокрема:

вперше:

– з наукових позицій викладено періодизацію історичного розвитку інституту присяжних в Україні та інших країнах, охарактеризовано особливості становлення європейської (континентальної) та англо-американської моделей суду присяжних, що мають специфіку стосовно порядку їх обрання, закріплення статусу та регламентації повноважень;

– визначено місце суду присяжних в кримінальному судочинстві України як колегіального суду, що діє у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, який утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції, і за клопотанням обвинуваченого в особливому порядку здійснює кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, вирішує спільно всі питання, пов'язані з судовим розглядом, окрім питання, передбаченого частиною 3 статті 331 КПК України, яке вирішує головуєчий;

– науково аргументується доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем функціонування суду присяжних за англо-американською моделлю, у тому числі щодо чіткого розмежування компетенції між професійними суддями і присяжними, організаційного відокремлення колегії присяжних від суддів, мотивування вердиктів присяжних та їх юридичної відповідальності за прийняті рішення;

– з огляду на зарубіжний досвід, обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення (коригування) кількісного складу суду присяжних шляхом його збільшення до трьох суддів та дев'яти присяжних; порядку обрання старшини присяжних; зниження віку, з якого особа може стати присяжним (до 25 років); поширення певних гарантій присяжних на кандидатів у присяжні; розширення категорій справ, які повинні розглядатися судом присяжних (про злочини, за які передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище);

удосконалено:

– наукові погляди на проблему закріплення процесуального статусу присяжного як учасника кримінального провадження у кримінальному процесуальному законодавстві України та інших країн;

– визначення напрямів удосконалення порядку виклику присяжних з урахуванням положень КПК України (ст. 385), а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

– критерії відбору кандидатів у присяжні, зокрема аргументовано необхідність заборони обирати в якості присяжних осіб, які були судимі за вчинення кримінального правопорушення, священнослужителів та посадових осіб органів місцевого самоврядування;

– бачення юридичних підстав диференціації кримінальної відповідальності присяжного та професійного судді за постановлення завідомо неправосудного рішення з огляду на відмінність їх правового статусу та повноважень;

– визначення правових та організаційних засад забезпечення безпеки присяжних, а також унеможливлення незаконного впливу на них, до яких належать: особливий порядок відбору, усунення та притягнення до відповідальності; поширення на присяжних гарантій незалежності й недоторканності суддів на час виконання обов'язків із здійснення правосуддя; незмінюваність присяжного; таємниця ухвалення судового рішення; заборона спілкування з присяжними з боку прокурора, обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального провадження; особливий порядок фінансування;

дістало подальший розвиток:

– визначення інституту суду присяжних в Україні як комплексного правового інституту, вперше закріпленого в КПК України;

– наукове бачення правового статусу присяжного як системи прав та обов'язків, що надаються присяжному як громадянину України, який пройшов відбір у суді у зв'язку з залученням його за клопотанням обвинуваченого до розгляду в суді першої інстанції, з виокремленням таких його складових: прав та обов'язків, процесуальних гарантій їх забезпечення, а також юридичної відповідальності;

– порядок організації суду присяжних, з виокремленням таких елементів: складання списку громадян для виконання функцій присяжних; перевірка відповідності цих осіб вимогам закону; відбір присяжних для розгляду провадження та виклик їх до суду; відбір присяжних у суді.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших розроблень проблем кримінального провадження в суді присяжних, підготовки аналітичних матеріалів з питань судової реформи (акти впровадження Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю РНБіО України від 6 лютого 2012 р., Державного науково-дослідного інституту митної справи від 12 червня 2013 р.);

– *законотворчості* – під час опрацювання законопроектів стосовно внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, розроблення проекту Закону України «Про статус присяжного» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 11 лютого 2015 р.);

– *практичній діяльності* – у рамках розроблення спеціальних інструкцій, пам'яток та методичних рекомендацій щодо підстав і порядку залучення громадськості до кримінального судочинства (акти впровадження Управління МВС України у Херсонській області від 11 лютого 2012 р.; слідчого управління Головного управління МВС України в Київській області від 15 квітня 2012 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних курсів «Кримінальний процес», «Доказування і докази у кримінальному процесі» (акти впровадження Академії адвокатури України від 18 квітня 2011 р., Національної школи суддів України від 6 лютого 2012 р., Київської державної Академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного від 18 квітня 2011 р., Поліцейської фінансово-правової академії від 15 квітня 2011 р., Національної академії внутрішніх справ від 22 січня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та становить особистий здобуток дисертанта. Наукові ідеї та розроблення, що не належать автору та оприлюднені в наукових статтях «Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя», «Правовий статус присяжного», «Виклик присяжних засідателів», опублікованих у співавторстві з Н. С. Карповим (авторська частка в них не менше 50 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, висновки і пропозиції дослідження доповідалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, зокрема: «Наследие батыра – родник идеологии страны» (м. Шимкент, 2010 р.); «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі» (м. Київ, 2011 р.); «Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі» (м. Харків, 2012 р.); «Розвиток юридичної науки на сучасному етапі» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (м. Київ, 2013 р.); «Права людини: досягнення, проблеми, перспективи» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Шляхи реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2013 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 25 наукових публікаціях, серед яких 15 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у фахових виданнях іноземних держав, а також вісім тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій і семінарів.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (304 найменування) і п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них обсяг основного тексту – 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено ступінь її наукової розробленості, мету, задачі, предмет, об'єкт і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; вказано форми їх апробації та впровадження у науково-дослідну діяльність, законотворчість, практичну діяльність та навчальний процес; наведено характеристику публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження інституту кримінального провадження в суді присяжних» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Значення інституту присяжних у кримінальному провадженні та стан наукового дослідження його проблем»* наголошується на відсутності в Україні цільових наукових досліджень питань організації та функціонування суду присяжних в умовах реалізації нового кримінального процесуального законодавства. Недостатня теоретична розробленість цієї проблематики та недосконалість законодавчої бази спричиняють неоднакове тлумачення та застосування окремих норм на практиці.

Встановлено, що з прийняттям Конституції України закріплено право громадян брати безпосередню участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124), однак чітких механізмів залучення громадян до реалізації ними такого права не існувало. Не містили жодних уточнень з цього приводу й Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., а також КПК (в редакції 1960 р.). Можливість реалізації конституційних прав громадян, зокрема обвинувачених у вчиненні особливо тяжких кримінальних правопорушень, виникла лише з ухваленням нового КПК України, який закріпив засади цього інституту народовладдя (п. 23 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 31, п. 2 ч. 1 ст. 38, п. 7 ч. 2 ст. 65, ч. 1 ст. 78, ч. 3 ст. 331, ч. 1 ст. 361), виокремивши главу «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції», якою передбачено порядок провадження в суді присяжних (§ 2 глави 30, ст. 383–391).

Серед недоліків цього інституту, на думку опитаних, найбільш значущими є емоційність і непрофесіоналізм присяжних при прийнятті рішень (56,9 % суддів, 50,0 % прокурорів, 25,8 % адвокатів, 7,2 % громадян); відсутність реальних гарантій захисту присяжних від незаконного впливу на них (75,6 % громадян, 46,7 % адвокатів, 44,0 % прокурорів, 40,7 % суддів); небажання громадян брати на себе відповідальність за здійснення правосуддя (69,8 % суддів, 43,0 % прокурорів, 30,0 % адвокатів, 7,0 % громадян); залежність долі підсудного від красномовства захисника (46,7 % адвокатів, 46,5 % суддів, 46,0 % прокурорів, 12,1 % громадян); неможливість однаковою мірою захистити права підсудного та потерпілого (41,7 % суддів, 26,0 % прокурорів, 25,0 % адвокатів, 10,5 % громадян). Спростування більшості аргументів проти функціонування цього інституту, а також співставлення їх з позитивними його сторонами дає підстави стверджувати про доцільність функціонування суду присяжних, проте за умов його подальшого вдосконалення.

За результатами соціологічного дослідження, 54,2 % громадян хотіли б взяти участь в кримінальному провадженні як присяжні, 27,1 % – категорично заперечили

цю можливість, а ще 18,7 % – не визначились у своєму виборі. Невизначеність громадян є свідченням того, що цей інститут є маловідомим, що підтверджує актуальність дослідження його проблемних питань. До того ж, зважаючи на умови змодельованої ситуації, 81,7 % громадян, 76,0 % прокурорів, 75,8 % адвокатів і 69,8 % суддів заявили б клопотання про розгляд кримінального провадження щодо них судом присяжних.

У підрозділі 1.2 «Історія становлення інституту присяжних в Україні та інших державах» з'ясовано, що суд присяжних пройшов тривалий і складний шлях свого розвитку.

Передумовами виникнення суду присяжних стала участь членів громади у здійсненні правосуддя, що практикувалось у деяких стародавніх культурах. Судовий контроль вперше було започатковано у державах-полісах Стародавньої Греції, в яких виборні громадяни внаслідок таємного голосування мали право скасовувати навіть закони. Звичай використання поважних людей під час суду над обвинуваченими існував у германських племен. За Великою Хартією Вольностей (Англія, 1225 р.) короля було обмежено в праві піддавати вільну людину репресії, яка могла бути засуджена «не інакше як за законним вироком рівних йому осіб» (ст. 39). Відтоді таємниця дорадчої кімнати присяжних (у тому числі й від впливу професійного судді) вважається одним із ключових принципів англійського права.

Підтверджено, що суд присяжних у сучасному розумінні сформовано в континентальній Європі переважно упродовж XVIII–XIX ст., коли більшість тогочасних урядів під впливом революційних подій погоджувались допускати представників громади до участі в здійсненні правосуддя. Відтоді в національному законодавстві країн склалися моделі судів присяжних з різним обсягом повноважень при ухваленні рішень, зокрема: англо-американська («класична») з роздільними колегіями суддів і присяжних та європейська (континентальна) з роздільно-спільною колегією, коли після винесення присяжними вердикту остаточне рішення приймається спільно з професійними суддями, або ж зі спільною із професійними суддями колегією.

Колегіальна форма судочинства була притаманна судовому процесу й на українських землях. За часів раннього середньовіччя найкращі представники місцевої громади – люди високої моральності, які заслужили повагу і довіру, добре обізнані як з особливостями місцевого побуту, так і з нормами звичаєвого права, вирішували справи цивільного і кримінального характеру з підвищеним ступенем суспільної небезпеки. На території сучасної України суди присяжних запроваджено законодавством Російської імперії (1864 р.), Австро-Угорщини (1873 р.), Польщі (1921 р.) та Румунії (1936 р.). За радянських часів суд присяжних було визнано «буржуазним пережитком», а відтак, участь громадськості у судочинстві обмежено інститутом народних засідателів.

Розділ 2 «Процесуальний статус присяжного та особливості кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглядаються проблемні питання правового статусу присяжного, відбору присяжних, а також особливості процесуального порядку кримінального провадження в суді присяжних.

У підрозділі 2.1 «Поняття та загальна характеристика правового статусу присяжного» проаналізовано низку питань процесуального та організаційного характеру стосовно спеціального статусу присяжного, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Наголошується на необхідності врахування елементів правового статусу судді, зокрема прав та обов'язків щодо здійснення правосуддя, які, на думку опитаних, можна використати як вихідні для характеристики статусу присяжного. Доведено, що статус присяжного як учасника кримінального провадження визначає межі його процесуальної діяльності та гарантії реалізації процесуальних функцій. З урахуванням тлумачення норм КПК України (ч. 2. 3 ст. 385) встановлено, що громадянин, якого внесено до списку присяжних, набуває статусу присяжного з моменту вручення йому відповідного письмового виклику до суду. Головуючий дає секретареві судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, внесених до списку.

Здійснено аналіз закріплених законодавством прав та обов'язків присяжного, який з огляду на засаду безпосередності повинен брати участь в усьому перебігу провадження, є активним учасником дослідження доказів у судовому засіданні, може ставити питання для уточнення та деталізації незрозумілих йому відомостей будь-яким категоріям допитуваних, а також головуючому. Встановлено, що процесуальні права не поширюються на запасних присяжних, які відповідно до ч. 10 ст. 387 КПК України під час судового засідання не беруть в ньому участь, хоча й мають постійно перебувати на відведених їм місцях. Обов'язки присяжного за своїм функціональним призначенням розподілено на такі, що виникають під час формування колегії присяжних, судового розгляду та ухвалення рішення.

Запропоновано доповнити ч. 2 ст. 387 КПК України зобов'язанням головуючого попередити присяжних про їх усунення від подальшої участі в судовому розгляді в разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний унаслідок недопустимого впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення кримінального провадження відповідно до закону (ініціатором такого рішення може бути сторона, які відомі відповідні дані).

У підрозділі 2.2 «Гарантії та відповідальність як інструменти забезпечення законності та безперешкодного виконання присяжним своїх функцій» розкрито передбачені КПК України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» різні за своїм правовим характером гарантії присяжного, а також засади відповідальності присяжного за постановлення завідомо неправосудного вироку.

Гарантії присяжного розподілено на соціальні (виплата винагороди й добових; відшкодування витрат на проїзд і наймання житла; зарахування періоду виконання присяжними своїх обов'язків до трудового стажу; обмеження щодо звільнення присяжного з роботи або переведення його на іншу роботу без його згоди) й такі, що сприяють незалежності й недоторканості присяжних. Обидві групи гарантій поширюються на час виконання ним обов'язків щодо здійснення правосуддя, за винятком ужиття заходів забезпечення безпеки, які можуть тривати й довше. Втручання в діяльність присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Проте правовий механізм реалізації цих гарантій в Україні поки що не закріплено. Відповідно до ч. 3 ст. 62

Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на присяжних поширюються всі гарантії незалежності й недоторканості суддів, установлені законом на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя, однак реально до присяжних може бути застосовано лише частину таких норм. Потребує законодавчого уточнення статус присяжних як осіб, на яких розповсюджуються гарантії, закріплені в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Приділено увагу питанням кримінальної відповідальності присяжного за постановлення завідомо неправосудного вироку. Доведено, що присяжний має нести відповідальність за окремою нормою Кримінального кодексу України, оскільки його статус відмінний від статусу судді. Проаналізовано закріплений ст. 481 КПК України особливий порядок повідомлення про підозру присяжному на час здійснення ним правосуддя, що покладається на Генерального прокурора України або його заступника (п. 3 ч. 1). У разі застосування запобіжного заходу щодо присяжного повідомляються органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад (п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України). Органом, якому надсилається таке повідомлення щодо присяжного і народного засідателя, вважається відповідний суд загальної юрисдикції.

У підрозділі 2.3 «Відбір присяжних за законодавством України» розглянуто етапи організації роботи суду присяжних. Проаналізовано правові підстави та порядок складання списку громадян для виконання функцій присяжних, з'ясовано особливості перевірки відповідності кандидатів встановленим вимогам, оцінено підстави, що перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного, звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а також їх можливого самовідводу. Окремо наголошується на можливості звільнення від виконання обов'язків присяжних посадових осіб органів місцевого самоврядування, осіб, які були судимі за вчинення кримінального правопорушення, а також священнослужителів.

Здійснено порівняльний аналіз закріпленого в національному законодавстві порядку заявлення відводів як важливого інструменту процедури відбору присяжних, що можуть бути як мотивованими (передбачений КПК України порядок передбачає заявлення лише вмотивованих відводів з підстав, які прямо закріплені у п. 1–3 ч. 1 ст. 75 КПК України або не врегульовані конкретно відповідно до п. 4), так і немотивованими, адже за законодавством деяких країн встановлено певну кількість немотивованих відводів стосовно різних учасників кримінального провадження, зокрема присяжних.

У підрозділі 2.4 «Процесуальний порядок розгляду та вирішення кримінального провадження в суді присяжних України» виокремлено особливості кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України. З огляду на науковий доробок, емпіричні матеріали та зарубіжний досвід наведено аргументацію стосовно необхідності збільшення кількості суддів до трьох та присяжних у складі суду до дев'яти осіб, що більшою мірою відповідатиме перевіреній часом «класичній» моделі суду присяжних (опитані нами 81,0 % прокурорів, 76,7 % адвокатів, 63,9 % громадян і 47,7 % суддів підтримують таку пропозицію).

Зазначається, що відповідно до КПК України кожний зі складу суду присяжних є рівним у своїх правах. Незгода одного зі складу суду присяжних з рішенням (його частиною) може бути висловлена в формі окремої думки. Запропоновано врахувати апробовані в багатьох європейських країнах та США кримінальні процесуальні засади, що визначають процесуальний порядок вирішення кримінального провадження в суді присяжних: щодо розмежування компетенції між судьями і присяжними; щодо організаційного відокремлення колегії присяжних від професійних суддів; стосовно мотивування рішень присяжних та їх юридичної відповідальності за зміст рішення; про незмінність вердикту присяжних за виключенням випадків, коли відповідне рішення може бути скасоване у касаційному порядку через порушення процедури його постановлення.

Розділ 3 «Особливості кримінального провадження в суді присяжних за законодавством зарубіжних країн» складається з трьох підрозділів, у яких викладено результати науково-практичного порівняння різних моделей функціонування суду присяжних.

У підрозділі 3.1 *«Англо-американська модель суду присяжних»* досліджено зарубіжний досвід функціонування цього інституту в Великій Британії, США, Грузії та деяких інших країнах (важливим аргументом доцільності функціонування суду присяжних в зазначених країнах є винесення ним у середньому від 15 до 20 % виправдувальних вироків). За результатами вивчення англо-американської системи суду присяжних запропоновано напрями удосконалення правових та організаційних засад його функціонування в Україні, зокрема щодо розроблення спеціальних інструкцій, пам'яток і методичних рекомендацій для присяжних, які допоможуть їм зорієнтуватися у юридичних питаннях, необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення; урахування альтернативних джерел формування списків присяжних (зі списків виборців на певній території, платників податків, адресних баз даних чи даних перепису населення); збільшення кількості присяжних з обранням серед них більшістю голосів старшого (Австрія); закріплення обов'язку присяжних не залишати нарадчої кімнати, не прийнявши вердикту (Іспанія), а також права головуючого скасувати обвинувальний вердикт суду присяжних засідателів з призначенням засідання з відбору нового складу присяжних, якщо їх рішення явно суперечить сукупності доказів, є безпідставним і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя (Грузія).

Доведено також доцільність залучення до формування суду присяжних сторін обвинувачення та захисту з наданням їм права здійснювати відвід, зокрема немотивований (наприклад, у США сторонам дозволяється заявити шість, а захисникові – десять немотивованих відводів). З урахуванням досвіду Грузії, з-поміж справ, які можуть розглядатись судом присяжних, слід врахувати категорії злочинів, учинених високопосадовцями, зокрема колишнім керівництвом країни.

У підрозділі 3.2 *«Європейська (континентальна) модель суду присяжних»* висвітлено особливості функціонування суду присяжних у Німеччині, Франції, Італії, Данії та Бельгії. Встановлено, що європейська (континентальна) модель суду присяжних більшою мірою характерна для України, оскільки всі питання судді вирішують спільно з присяжними. Під час створення суду присяжних у Франції частина громадян виступала за запровадження англійської моделі цього порядку

судочинства. Нову модель суду присяжних у цій країні було створено шляхом запозичення основних рис англо-американського суду присяжних та узгодження їх з вимогами континентального права. Становлення інституту присяжних в Німеччині відбувалося в умовах дії традиційного порядку інквізиційного і таємного судочинства. Відтак, німецькі судді вбачали в присяжних перешкоду їх діяльності та, навіть, вияв недовіри до судової влади. У подальшому відбувся перехід від класичної форми суду присяжних до «суду шеффенів» – спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу. Заслуговує на увагу те, що шеффени обов'язково беруть участь у справах про правопорушення, у яких обвинувачуються неповнолітні віком від 14 до 18 років. Для виконання відповідних представницьких функцій відбирають у спеціальному порядку осіб, які мають тривалий досвід роботи з молоддю (до складу шеффенів обов'язково залучається жінка).

Серед переваг функціонування суду присяжних в Данії і Бельгії належить розгляд за його участю справ про злочини проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, більший, порівняно з Україною, кількісний склад суду, а також достатність для винесення вердикту двох третин голосів, а для призначення покарання – більшості голосів. До складу присяжних заборонено обирати священників, а також державних службовців.

У підрозділі 3.3 «Кримінальне провадження в суді присяжних засідателів за законодавством Російської Федерації» встановлено, що українська модель суду присяжних має схожі риси з російським варіантом судочинства за участю присяжних засідателів, що об'єктивно спричинено спільним «радянським» минулим у розвитку судової системи, зокрема інституту народних засідателів. Суд присяжних запроваджувався в РФ поступово, з урахуванням етапів судової реформи. Починаючи з 2010 року, суд присяжних діє в усіх регіонах країни. Обвинувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за позитивні відповіді на питання про доведеність події злочину, діяння підсудного та його винуватість проголосувала більшість присяжних засідателів (що не перешкоджає постановленню виправдувального вироку, якщо суддя визнає, що діяння підсудного не містить ознак злочину). Виправдувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за негативну відповідь на будь-яке з зазначених питань проголосувало не менше шести присяжних (такий вердикт є обов'язковим для головуючого судді, який постановляє виправдувальний вирок).

У результаті дослідження функціонування суду присяжних в РФ виявлено його особливості, які варто врахувати під час удосконалення української моделі суду присяжних, зокрема щодо: віднесення до компетенції суду присяжних 35 складів злочинів, які передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище; розгляд справ судами першої інстанції за клопотанням обвинуваченого колегією з 12 присяжних засідателів, серед яких обирається голова (старшина); обов'язкового розгляду справи судом присяжних стосовно всіх підсудних, якщо хоча б один з них заявляє відповідне клопотання; затвердження списку присяжних раз на чотири роки; можливості головуючого винести постанову про розпуск колегії присяжних з направленням справи на новий

розгляд іншим складом суду зі стадії попереднього слухання в разі, якщо є достатні підстави для постановлення виправдувального вироку; обмеження участі в статусі присяжного для осіб, які мають фізичні або психічні вади; використання при складанні списків присяжних засідателів електронної бази «Вибори»; закріплення правового статусу присяжних в окремому законі.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації сформульовано наукові положення та отримані результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання визначення шляхів розв'язання правових і правозастосовних проблем кримінального провадження в суді присяжних на основі порівняльно-правового дослідження функціонування цього інституту в різних країнах з формулюванням на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в Україні. Найсуттєвішими з них вважаються наступні:

1. Суд присяжних – це конституційно закріплена форма безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя, незалежна від професійних суддів. Інститут суду присяжних в Україні вважається комплексним правовим інститутом народовладдя, що регламентує суспільні відносини, що виникають у зв'язку з особливим порядком провадження в суді першої інстанції за клопотанням обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з метою найбільш повного забезпечення прав підсудного. До переваг запровадження суду присяжних, які визначають перспективи поступового розширення застосування цього інституту, належать такі: втілення ідей правової держави та громадянського суспільства у сфері правосуддя; багатовікова історія існування його на теренах України та в інших країнах; підвищення авторитету суду та довіри до нього населення; гарантування справедливості правосуддя; зменшення впливу можливих слідчих і судових помилок на прийняття рішення у справі, а також корупційних ризиків.

2. Інститут провадження в суді присяжних пройшов тривалий і складний шлях становлення і розвитку. Колегіальна форма судочинства за участю професійного судді та представників громади в різні історичні періоди закріплювалась у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох країн, починаючи з стародавніх культур (участь громадян у судових процесах полісів Стародавньої Греції), часів раннього (залучення найавторитетніших представників місцевої громади до вирішення справ цивільного і кримінального характеру) та пізнього (формування інституту присяжних) середньовіччя. У сучасному розумінні інститут суду присяжних сформовано в країнах Європи та США упродовж XVIII–XIX ст. за англо-американською та європейською (континентальною) моделями. На території сучасної України суди присяжних запроваджено в юрисдикціях Російської імперії, Австро-Угорщини, Польщі та Румунії. За радянських часів участь громадськості в судочинстві було обмежено інститутом народних засідателів.

3. Правовий статус присяжного є одним з питань, правове регулювання яких набуває особливого значення для ефективного застосування передбаченого КПК України порядку провадження в суді присяжних. Правовий статус присяжного може бути охарактеризований як сукупність прав та обов'язків, що окреслюють межі його процесуальної діяльності відповідно до КПК України, гарантій забезпечення прав та відповідальності за постановлення завідомо неправосудного рішення. Процесуальні права присяжного не поширюються на запасних присяжних. Обов'язки присяжного за своїм функціональним призначенням розподілено на такі, що виникають під час формування колегії присяжних, судового розгляду та ухвалення рішення. Потребує більш чіткого правового закріплення механізм реалізації гарантій незалежності і недоторканості суддів, які поширюються на присяжних під час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя, з усуненням існуючих колізій в нормах законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Доведено, що присяжний має нести відповідальність за окремою нормою Кримінального кодексу України, оскільки його статус відмінний від статусу судді.

4. Організація суду присяжних включає такі етапи: складання списку громадян для виконання функцій присяжних; перевірки відповідності цих осіб вимогам, встановленим до них у законі; здійснення відбору присяжних для розгляду конкретного провадження з викликом їх до суду; відбору присяжних у суді. Ефективність відбору присяжних значною мірою впливає на ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого вироку. На основі порівняльного аналізу норм кримінального процесуального законодавства різних країн встановлено, що відводи як важливий інструмент процедури відбору присяжних можуть бути мотивованими (як за визначеними в законі підставами, так і прямо в ньому не зазначеними) та немотивованими. Запропоновано унормувати проведення на етапі відбору присяжних у суді комісійної співбесіди з кандидатами за участю фахівців у галузі психології, наркології, психіатрії та працівників суду, щоб уникнути потрапляння до лав присяжних осіб з хронічними психічними чи іншими захворюваннями, що можуть перешкоджати виконанню обов'язків присяжного. Обґрунтовано, що присяжними не можуть бути особи, судимі за вчинення кримінального правопорушення, священнослужителі та посадові особи органів місцевого самоврядування.

5. До особливостей кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України належать: обмежений кількісний склад присяжних, що впливає на активність під час дослідження доказів; відсутність самостійності при прийнятті рішень, що позбавляє їх відповідальності за результати розгляду справи; збереження елементів інституту народних засідателів радянського зразка. Внесено пропозиції щодо зміни кількості викликаних до суду присяжних з семи до вісімнадцяти осіб. Запропоновано врахувати апробовані в багатьох європейських країнах та США кримінальні процесуальні засади, що визначають процесуальний порядок вирішення кримінального провадження в суді присяжних.

6. За результатами вивчення англо-американської системи суду присяжних встановлено доцільність запровадження у вітчизняне правове поле окремих положень, що сприятимуть підвищенню ефективності функціонування цього

інституту. Доведено доцільність залучення до формування суду присяжних сторін обвинувачення і захисту з наданням їм права здійснювати відвід, зокрема немотивований (досвід Великої Британії) або без зазначення причини (США). Запропоновано враховувати альтернативні джерела формування списків присяжних, зокрема з виборців певної території, платників податків, інформації з довідників про жителів міст (телефонних довідників) чи даних перепису населення. З огляду на існуючий в різних країнах порядок наради і голосування в суді присяжних, наголошується на доцільності збільшення кількості присяжних з обранням серед них більшістю голосів старшого (Австрія), закріплення обов'язку присяжних не залишати нарадчої кімнати, не прийнявши вердикту (Іспанія), а також права головуючого скасувати обвинувальний вердикт присяжних засідателів з призначенням засідання з відбору нового складу присяжних, якщо їх рішення явно суперечать сукупності доказів, є безпідставним і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя (Грузія). Зважаючи на досвід США, вважається доцільним розроблення для присяжних спеціальних інструкцій (пам'яток чи методичних рекомендацій), які допоможуть їм зорієнтуватися у юридичних питаннях, необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення.

7. Встановлено, що європейська (континентальна) модель суду присяжних більшою мірою характерна для України, оскільки всі питання професійні судді вирішують спільно з присяжними. На процес створення суду присяжних у Франції значною мірою вплинула англо-американська модель. Становлення інституту присяжних в Німеччині відбувалося в умовах дії давнього порядку інквізиційного і таємного судочинства з поступовим переходом від класичної форми суду присяжних до суду шеффенів – спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу. До особливостей функціонування суду присяжних в Данії і Бельгії належить розгляд за його участю справ про злочини проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також більший, порівняно з Україною, кількісний склад суду.

8. Українська модель суду присяжних у багатьох аспектах подібна до російського варіанту судочинства за участю присяжних засідателів. У рамках удосконалення порядку провадження в суді присяжних в Україні доцільно враховувати деякі особливості правового регулювання цього інституту, закріплені в КПК Російської Федерації, зокрема щодо віднесення до компетенції суду присяжних більшого спектру складів злочинів, що передбачають максимальне покарання, а також учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, можливості головуючого винести постанову про розпуск колегії присяжних у разі, якщо є достатні підстави для постановлення виправдувального вироку, обмежень для осіб, які мають фізичні або психічні вади, використання при складанні списків присяжних засідателів електронної бази «Вибори», закріплення правового статусу присяжних в окремому законі.

Відповідно до зазначеного та з урахуванням специфіки правового регулювання порядку провадження в суді присяжних, сформульовано низку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавчих норм, а також правозастосовної діяльності суду, зокрема: запропоновано проекти змін

і доповнень до КПК України (щодо збільшення кількісного складу суду присяжних, зниження віку, з якого особа може стати присяжним, поширення певних гарантій присяжних на кандидатів у присяжні, розширення категорій справ, які повинні розглядатися судом присяжних (про злочини, за які передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище); розроблено авторський варіант проекту Закону України «Про статус присяжного»; опрацьовано варіанти пам'яток та методичних рекомендацій щодо підстав і порядку залучення громадськості до кримінального судочинства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Щерба В. М. Участь громадськості у кримінальному судочинстві: характеристика, види, форми та методи / В. М. Щерба // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 5. – С. 230–236.
2. Щерба В. М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ / В. М. Щерба // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 6. – С. 231–237.
3. Щерба В. М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі / В. М. Щерба // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 119–130.
4. Щерба В. М. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Закон и жизнь : междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев. – 2011. – № 4. – С. 16–26.
5. Щерба В. М. Провадження в суді присяжних за новим КПК України / В. М. Щерба // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3 (58). – С. 150–155.
6. Щерба В. Н. История развития суда присяжных в скандинавских странах / В. М. Щерба // LEGEA SI VIATA : междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев. – 2013. – № 10 (MD). – С. 50–52.
7. Щерба В. М. Правовий статус присяжного / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Митна справа. – 2013. – Спец. вип. – С. 64–69.
8. Щерба В. М. Розгляд та вирішення кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України / В. М. Щерба // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 162–165.
9. Щерба В. М. Щодо прав та гарантій присяжного в кримінальному судочинстві України / В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – № 4. – С. 195–201.
10. Щерба В. М. Суд присяжних в Україні: окремі питання становлення і розвитку / В. М. Щерба // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 70–72. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/4_2013/19.pdf.
11. Щерба В. М. Проблеми відбору присяжних у суді України / В. М. Щерба // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 153–156.

12. Щерба В. М. Поняття інституту кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Митна справа. – 2013. – № 6 (90). – Ч. 2. – Кн. 1 – С. 152–158.
13. Щерба В. М. Деякі питання кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2013. – Вип. 23. – Ч. II. – Т. 3. – С. 130–133.
14. Щерба В. М. Досвід державного обвинувачення в суді першої інстанції за участю присяжних засідателів в Російській Федерації / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2013. – Вип. 23. – Ч. II. – Т. 3. – С. 126–129.
15. Щерба В. М. До питання про обов'язки присяжних за кримінальним процесуальним кодексом України / В. М. Щерба // Митна справа. – 2014. – № 1 (91). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 170–175.
16. Щерба В. М. Виклик присяжних засідателів / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 209–214.
17. Щерба В. М. До питання відповідальності присяжного / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 138–141.
18. Щерба В. Н. К вопросу о суде присяжных в странах мира: проблемы и перспективы развития / В. Н. Щерба // Наследие батыра – родник идеологии страны : материалы Междунар. науч.-теорет. конф. (Шымкент, 26 нояб. 2010 г.). – Шымкент, 2010. – С. 292–296.
19. Щерба В. М. Організаційно-правове забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя / В. Н. Щерба // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі : матеріали круглого столу (Київ, 20 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 275–278.
20. Щерба В. М. Деякі питання провадження в суді присяжних за новим КПК України / В. М. Щерба // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 602–606.
21. Щерба В. М. Порядок наради і голосування в суді присяжних / В. Н. Щерба // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 5 черв. 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 73–76.
22. Щерба В. М. Відбір присяжних у суді / В. Н. Щерба // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). – К., 2013. – С. 87–89.
23. Щерба В. М. Окремі питання кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Права людини: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 2 жовт. 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 75–79.
24. Щерба В. М. Склад та компетенція суду присяжних у Німеччині епохи Середньовіччя / В. Н. Щерба // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф.

(Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 238–240.

25. Щерба В. М. Окремі положення історичного розвитку та становлення суду присяжних в Україні / В. Н. Щерба // Шляхи реформування правової системи України : темат. зб. тез наук.-практ. семінару з обговорення сучасних правових проблем та шляхів їх подолання, присвяч. проф. святу – Дню юриста. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – Вип. 4. – С. 138–141.

АНОТАЦІЯ

Щерба В. М. Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню комплексу проблем кримінального провадження в суді присяжних. Розкрито теоретичні основи інституту кримінального провадження в суді присяжних. Висвітлено основні етапи його становлення та розвитку. Надано загальну характеристику правового статусу присяжного з виокремленням проблемних питань реалізації прав та обов'язків, відповідних гарантій діяльності та відповідальності в кримінальному судочинстві. Оцінено закріплену в КПК України та інших законодавчих актах процедуру виклику присяжних, їх відбору в суді, усунення, а також порядок наради та голосування в суді присяжних. На основі порівняльно-правового аналізу визначено особливості кримінального провадження в суді присяжних у західноєвропейських країнах, США та державах пострадянського простору з оцінювання перспектив запровадження найбільш перспективних інститутів у вітчизняне правове поле.

Ключові слова: присяжний, суд присяжних, провадження в суді присяжних, правовий статус, права та обов'язки присяжного, відбір присяжних у суді, відповідальність присяжного, особливі порядки провадження в суді першої інстанції.

АННОТАЦИЯ

Щерба В. Н. Уголовное производство в суде присяжных: сравнительно-правовое исследование. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2015.

Работа посвящена исследованию комплекса проблем уголовного производства в суде присяжных. Раскрыты теоретические основы института уголовного производства в суде присяжных. Освещены основные этапы его становления и развития. Предоставлено общую характеристику правового статуса присяжного с выделением проблемных вопросов реализации прав и обязанностей, соответствующих гарантий деятельности и ответственности в уголовном

судопроизводстве. Оценены закрепленные в УПК Украины и других законодательных актах процедуры вызова присяжных, их отбора в суде, смещения, а также порядок совещания и голосования в суде присяжных. На основе сравнительно-правового анализа определены особенности уголовного производства в суде присяжных в западноевропейских странах, США и государствах постсоветского пространства с учетом перспектив внедрения наиболее перспективных положений в отечественное правовое поле.

С научных позиций изложена периодизация исторического развития института присяжных в Украине и других странах, охарактеризованы особенности становления европейской (континентальной) и англо-американской моделей суда присяжных со спецификой порядка их избрания, закрепления в уголовно-процессуальном законодательстве статуса и полномочий.

Определено место суда присяжных в уголовном судопроизводстве Украины как коллегиального суда, действующего в составе двух профессиональных судей и трех присяжных, который создается при местном общем суде первой инстанции, и по ходатайству обвиняемого в особом порядке осуществляет уголовное производство в отношении преступлений, за совершение которых предусмотрено пожизненное лишение свободы.

Научно аргументируется целесообразность введения в отечественное уголовное процессуальное законодательство определенных элементов правовой регламентации и практики решения отдельных проблем функционирования суда присяжных с учетом особенностей англо-американской модели, в том числе относительно четкого разграничения компетенции между профессиональными судьями и присяжными; организационного отделения коллегии присяжных от судей; мотивирования вердиктов присяжных и их юридической ответственности за принимаемые решения.

Учитывая зарубежный опыт, обоснована необходимость законодательного закрепления (корректировки) количественного состава суда присяжных путем увеличения его участников до трех судей и девяти присяжных, а также возраста, с которого лицо может стать присяжным (до 25 лет).

Пересмотрены научные взгляды на проблему закрепления процессуального статуса присяжного как участника уголовного судопроизводства в уголовном процессуальном законодательстве Украины и других стран. Определены направления совершенствования вызова и отбора присяжных с учетом положений УПК Украины (ст. 385, 387), а также Закона Украины «О судостроительстве и статусе судей». Более четко выделены критерии отбора кандидатов в присяжные, в частности аргументирована необходимость запрета выбирать в качестве присяжных лиц, ранее судимых за совершение уголовного преступления, священнослужителей и должностных лиц органов местного самоуправления. Рассмотрены юридические основания дифференциации уголовной ответственности присяжного и профессионального судьи за вынесение заведомо неправосудного решения с учетом отличий их правового статуса и полномочий. Выделены правовые и организационные основы обеспечения безопасности присяжных, а также предотвращения незаконного влияния на них. К гарантиям недопустимости незаконного влияния на присяжных следует отнести: особый порядок их отбора,

смещения и привлечения к ответственности; несменяемость присяжного; тайну принятия судебного решения; запрет общения с присяжными со стороны прокурора, обвиняемого, потерпевшего и других участников уголовного производства; особый порядок финансирования.

Получило дальнейшее развитие научное определение института суда присяжных в Украине как комплексного правового института, впервые закрепленного в УПК Украины. Выделены следующие элементы организации суда присяжных: составление списка граждан для выполнения функций присяжных; проверка соответствия этих лиц требованиям закона; отбор присяжных для рассмотрения производства и вызов их в суд; отбор присяжных в суде.

С учетом специфики правового регулирования порядка производства в суде присяжных сформулирован ряд конкретных предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование законодательных норм, а также правоприменительной деятельности суда. Предложены проекты изменений и дополнений в УПК Украины (относительно увеличения количественного состава суда присяжных, снижения возраста, с которого лицо может стать присяжным, распространения определенных гарантий присяжных на кандидатов в присяжные, расширения категорий дел, которые должны рассматриваться судом присяжных. Разработан авторский вариант проекта Закона Украины «О статусе присяжного». Отработаны варианты памяток и методических рекомендаций относительно порядка привлечения общественности к уголовному судопроизводству.

Ключевые слова: присяжный, суд присяжных, производство в суде присяжных, правовой статус, права и обязанности присяжного, отбор присяжных в суде, ответственность присяжного, особые порядки производства в суде первой инстанции.

SUMMARY

Щерба В. М. Criminal procedure in the jury trial: comparative law research. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of law, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operational search activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2015.

This dissertation is concerned on research of a complex problem of criminal procedure in the jury trial. Theoretical basis of the institute of criminal procedure in the jury trial has been disclosed. General characteristic of jury legal status as well as problem questions of rights and duties realization, respective guarantees of activity and responsibility in the criminal procedure have been provided. Jury call, selection and removal, debate and vote procedures according to the current CPC of Ukraine and other legal acts have been assessed. Based on comparative law analysis the peculiarities of the criminal procedure in the jury trial in Western Europe, USA and post-Soviet countries the prospective of implementation of the most modern institutes in the Ukrainian legislation has been defined.

Key words: jury, jury trial, criminal procedure in the jury trial, legal status, jury's rights and duties, jury selection in the court, responsibility of the jury, special order of the procedure in the first instance court.